

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ДЕХТЯРЕНКО К. О.,
аспірант кафедри морського
та міжнародного права
(Міжнародний гуманітарний
університет)

УДК 37.014.3:061.1ЄС
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.1.33>

ЕВОЛЮЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В ЄС

Стаття присвячена аналізу еволюції освітньої політики Європейського Союзу в контексті розширення його інституційної та нормативної компетенції в гуманітарній сфері.

Висвітлено історичні етапи становлення політики ЄС у сфері освіти, починаючи з післявоєнного періоду, коли освітня співпраця була скоріше факультативною, до сучасного стану, в якому освіта розглядається як стратегічний ресурс для досягнення економічної конкурентоспроможності, соціальної згуртованості та європейської ідентичності.

Зазначено, що незважаючи на те, що освіта формально залишається в компетенції держав-членів, Європейський Союз відіграє дедалі вагомішу роль у виробленні загальноєвропейських орієнтирів, координації освітньої політики, розробці спільних стандартів і фінансуванні ключових ініціатив.

Статті проаналізовано нормативно-правові засади освітньої політики ЄС, зокрема положення Договору про функціонування Європейського Союзу (статті 165–166), де закріплено принципи підтримки, координації та доповнення дій держав-членів у сфері освіти. Особливу увагу приділено аналізу таких інтеграційних інструментів, як Болонський процес і Копенгагенський процес, які сприяли гармонізації систем вищої освіти та професійної підготовки.

Показано, що попри збереження освіти в національній компетенції держав-членів, ЄС поступово впровадив механізми координації, фінансування та стратегічного планування у цій сфері.

Особливу увагу приділено аналізу ключових ініціатив, таких як Болонський процес, програма Erasmus, стратегія «Освіта і навчання 2020» та інші, що стали інструментами просування спільних європейських цінностей, мобільності, якості освіти та інноваційного розвитку.

Наголошено на ролі освіти як чинника соціальної згуртованості, формування європейської ідентичності та м'якої сили ЄС. Водночас окреслено виклики, пов'язані з фрагментарністю реалізації політики, збереженням національних відмінностей та адаптацією до глобальних трансформацій.

Зроблено висновок про необхідність посилення координаційних зусиль між державами-членами та інституціями ЄС для формування більш цілісної та ефективної освітньої політики.

Ключові слова: освітня політика, Європейський Союз, Болонський процес, Erasmus, інтеграція, європейський освітній простір, компетенція ЄС.



Dekhtiarenko K. O. Evolution of education policy in the EU

The article is devoted to the analysis of the evolution of the European Union's education policy in the context of the expansion of its institutional and regulatory competence in the humanitarian sphere.

It highlights the historical stages of the development of the EU's education policy, beginning with the post-war period, when educational cooperation was mostly optional, to the current state, in which education is viewed as a strategic resource for achieving economic competitiveness, social cohesion, and European identity.

It is noted that although education formally remains within the competence of the Member States, the European Union plays an increasingly significant role in formulating common European guidelines, coordinating education policy, developing shared standards, and financing key initiatives.

The article analyses the legal foundations of the EU's education policy, in particular the provisions of the Treaty on the Functioning of the European Union (Articles 165–166), which establish the principles of supporting, coordinating, and supplementing Member States' actions in the field of education. Special attention is given to the analysis of such integration instruments as the Bologna Process and the Copenhagen Process, which have contributed to the harmonisation of higher education systems and vocational training.

It is shown that despite the retention of education within national competences, the EU has gradually introduced mechanisms for coordination, funding, and strategic planning in this field.

Special emphasis is placed on key initiatives such as the Bologna Process, the Erasmus programme, the "Education and Training 2020" strategy and others, which have become tools for promoting common European values, mobility, educational quality, and innovative development.

The role of education as a factor of social cohesion, the formation of European identity, and the EU's soft power is underlined. At the same time, challenges are identified, including the fragmented implementation of policy, the persistence of national differences, and adaptation to global transformations.

The article concludes that there is a need to strengthen coordination efforts between the Member States and EU institutions to form a more coherent and effective education policy.

Key words: *education policy, European Union, Bologna Process, Erasmus, integration, European Education Area, EU competence.*

Вступ. Освіта є одним із фундаментальних елементів сталого розвитку суспільства, формування людського капіталу та забезпечення конкурентоспроможності в умовах глобалізованої економіки. В Європейському Союзі освітня політика посідає особливе місце як чинник соціальної інтеграції, зміцнення демократичних цінностей і підтримки внутрішньої єдності. Попри те, що регулювання освітньої сфери залишається у компетенції держав-членів, ЄС із часом виробив складну систему стратегічного, програмного та координаційного впливу на національні освітні політики. Еволюція цієї сфери відбувалася поступово від епізодичних ініціатив до створення повноцінного європейського освітнього простору. У цьому контексті дослідження трансформації освітньої політики ЄС дозволяє краще зрозуміти механізми взаємодії між наднаціональним та національним рівнями врядування в гуманітарній сфері, а також окреслити тенденції подальшого розвитку європейської інтеграції через призму освіти.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз еволюції освітньої політики в Європейському Союзі, зокрема з'ясування історичних етапів її становлення, визначення правових засад та інституційних механізмів формування спільної освітньої політики, а також виявлення основних тенденцій і викликів сучасного етапу розвитку Європейського



освітнього простору. Особливу увагу приділено дослідженню взаємодії між національними освітніми системами та наднаціональними ініціативами ЄС у сфері освіти.

Результати дослідження. Освітня політика Європейського Союзу зазнала суттєвих трансформацій від часу заснування Європейських співтовариств і до сьогодення. Спершу сфера освіти не входила до сфери виключної або спільної компетенції, а розвивалася як допоміжна політика, що мала підтримувати інші напрямки інтеграції, насамперед економічної. Проте поступово освітня політика перетворилася на повноцінний інструмент реалізації цілей європейської інтеграції, соціальної згуртованості, економічного розвитку і демократичного громадянства [1, р. 93].

К. В. Громовенко зауважує, що освітня політика Європейського Союзу це складний політико-правовий феномен, котрий спрямований на об'єднання зусиль держав-членів Європейського Союзу з метою формування єдиного освітнього простору, взаємодії інститутів освіти на основі принципу субсидіарності, покликаною забезпечити ефективність національної політики в сфері освіти з урахуванням культурного різноманіття [2, с. 349].

О. Краєвська підкреслює, що «важливість дослідження освітньої політики ЄС обумовлюється також безпосереднім сусідством України і ЄС та зростанням зацікавлення українського суспільства до можливостей та перспектив реалізації євроінтеграційних прагнень України на сучасному етапі та використання позитивної динаміки співробітництва в освітній сфері та перспектив запровадження Болонського процесу в Україні. Останнє розширення ЄС створило принципово нову ситуацію на Європейському континенті та наблизило кордони ЄС безпосередньо до кордонів України, що впливає як на відносини між Україною та ЄС, так і на розвиток України загалом» [3, с. 54].

Перший етап еволюції припадає на 1970–1980-ті роки, коли з'являються перші ініціативи щодо співпраці в освітній сфері. Хоча Договір про створення Європейського економічного співтовариства (1957 р.) не передбачав жодної прямої компетенції у сфері освіти, Європейський суд тлумачив доступ до освіти як невід'ємну частину принципу свободи пересування працівників і студентів. Це стало підґрунтям для подальших дій у сфері визнання кваліфікацій, взаємного доступу до навчання та мобільності молоді [4, р. 67]. В. Ю. Колесник акцентує увагу на тому, що на початкових етапах європейської інтеграції установчі договори Європейського Союзу не приділяли особливої уваги сфері освіти і містили лише поодинокі згадки про дії Співтовариств у цій галузі в контексті створення та забезпечення функціонування спільного ринку [5, с. 234].

У 1987 році було започатковано програму Erasmus, яка стала символом студентської мобільності в Європі. Саме з неї почалося поступове інституціоналізоване формування спільного освітнього простору. Програма Erasmus стала першим масштабним кроком Європейського Союзу у напрямі формування спільного освітнього простору. Вона виникла як ініціатива щодо сприяння академічній мобільності студентів між вищими навчальними закладами держав-членів ЄС, що мало не лише освітнє, а й потужне інтеграційне значення. Перший рік участі в програмі охопив 11 країн та близько 3 тисяч студентів, тоді як уже в XXI столітті Erasmus став найбільш відомою та успішною програмою з обміну студентів у світі [6, с. 34].

Саме Erasmus став тим інструментом, завдяки якому молодь Європи почала у масовому порядку здобувати досвід навчання в інших країнах, знайомитися з різними освітніми системами, мовами та культурами. У такий спосіб Європейський Союз не лише сприяв розвитку академічної мобільності, але й формував європейську ідентичність, засновану на спільних цінностях, солідарності та взаєморозумінні [7, с. 91].

Програма стала платформою для тіснішої інституціональної співпраці між університетами, що, у свою чергу, зумовило потребу в уніфікації академічних стандартів, визнанні навчальних результатів і кредитів. Саме в цьому контексті Erasmus посприяв підготовці до Болонського процесу, офіційно започаткованого у 1999 році. Тобто, Erasmus не лише забезпечив мобільність, але й став каталізатором структурної інтеграції вищої освіти в Європі.



Згодом Erasmus переріс у ширшу ініціативу Erasmus+ (2014), що охоплює не лише студентів, але й учителів, викладачів, молодіжних працівників, фахівців у сфері професійної освіти, і охоплює країни не лише ЄС, але й поза його межами. Така еволюція Erasmus стала свідченням зростання ролі Європейського Союзу в координації освітньої політики, зміцнення м'якої сили ЄС через освіту та розвиток людського капіталу.

У 1992 році Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір) уперше закріпив повноваження ЄС у сфері освіти, офіційно визнавши її як галузь, де Союз сприяє досягненню високої якості, мобільності, міжкультурного діалогу та європейського виміру в навчанні [8, р. 41].

Наступним важливим етапом стала Болонська декларація 1999 року, яка започаткувала Болонський процес міжурядову ініціативу з гармонізації вищої освіти в Європі. Незважаючи на міжурядовий характер цієї ініціативи, ЄС активно сприяв її реалізації через інституційну, фінансову та нормативну підтримку. У 2000-х роках ЄС започаткував програму «Освіта і навчання 2010», а пізніше «Освіта і навчання 2020», у межах яких розвивалася ідея навчання впродовж усього життя як системна основа освітньої політики [9, р. 119].

Особливу увагу в еволюції освітньої політики Європейського Союзу слід приділити таким інтеграційним інструментам, як Болонський та Копенгагенський процеси, які відіграли визначальну роль у гармонізації освітніх систем держав-членів у сфері вищої освіти та професійної освіти і навчання відповідно. Їх ініціювання стало відповіддю на необхідність подолання фрагментарності освітнього простору Європи та формування умов для академічної та професійної мобільності, а також визнання кваліфікацій у транснаціональному вимірі [10, с. 41].

Болонський процес, започаткований у 1999 році після підписання Болонської декларації, має на меті створення Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area, EHEA) шляхом уніфікації структур вищої освіти на основі трирівневої моделі (бакалавр-магістр-доктор філософії), запровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), сприяння академічній мобільності студентів та викладачів, а також забезпечення порівнюваності дипломів та прозорості освітніх програм [11, с. 56].

У межах цього процесу Європейський Союз виконує функцію координації та політичного сприяння, тоді як конкретні реформи здійснюються державами-членами на національному рівні, з урахуванням їхніх освітніх традицій та структур. Болонський процес сприяв формуванню загальноєвропейських стандартів забезпечення якості освіти, а також зміцнив зв'язок між вищою освітою і ринком праці. Одним з його інструментів є Стандарти і настанови щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), ухвалені Європейською асоціацією із забезпечення якості у вищій освіті (ENQA), що стали основою для побудови національних систем акредитації [12, р. 74].

Паралельно з цим у 2002 році було започатковано Копенгагенський процес міжурядову ініціативу, спрямовану на вдосконалення співпраці у сфері професійної освіти і навчання (VET) з метою підвищення її якості, привабливості та відповідності потребам ринку праці [13, р. 121]. У межах Копенгагенського процесу розроблено низку практичних інструментів, зокрема Європейську кваліфікаційну рамку (EQF), систему ECVET для переведення та накопичення кредитів у професійній освіті, а також Europass єдиний європейський формат представлення навичок і кваліфікацій [14, с. 89].

О. Локшина підкреслює, що Копенгагенський процес, у сфері професійної освіти і навчання, стартував спільні ініціативи країн ЄС з підвищення ефективності, якості та привабливості цього рівня освіти в Європі. Сьогодні у середньому 50% молодих європейців у віці 15–19 років беруть участь у програмах первинної професійно-технічної освіти. Неперервна професійна підготовка є важливим інструментом набуття нових навичок і кваліфікацій дорослими громадянами ЄС [15, с. 9].

Обидва процеси стали прикладами так званого «відкритого методу координації» (Open Method of Coordination), який передбачає добровільну участь країн, обмін найкращими практиками, спільне визначення цілей та моніторинг досягнутих результатів без



запровадження жорстких правових зобов'язань [16, с. 50]. Такий підхід дозволив досягти високого рівня узгодженості освітніх реформ, зберігаючи водночас національну ідентичність освітніх систем.

У контексті інтеграції Болонський і Копенгагенський процеси сприяли зближенню двох сегментів освіти академічного та професійного, що виявилось у просуванні концепції «навчання впродовж життя» (lifelong learning), де вища освіта, професійна підготовка, неформальне та інформальне навчання розглядаються як взаємодоповнювані елементи [17, р. 133]. Це дозволяє будувати гнучкі освітні траєкторії, що відповідають індивідуальним потребам громадян і економічним викликам сучасного ринку праці.

Таким чином, Болонський і Копенгагенський процеси не лише забезпечили технічну уніфікацію освітніх систем, а й стали засобом європейської інтеграції через культивування спільних цінностей, принципів мобільності, прозорості, взаємного визнання та якості освіти [18, с. 46].

З набуттям чинності Лісабонського договору у 2009 році компетенції ЄС у сфері освіти були остаточно кодифіковані в статтях 165–166 Договору про функціонування Європейського Союзу. ЄС отримав мандат на координацію, підтримку та моніторинг освітніх політик держав-членів, а також на розробку спільних ініціатив. Попри те, що освіта залишалася у сфері національного регулювання, роль ЄС у формуванні стратегій, стандартів та програм стала вирішальною [19, р. 27].

У Розділі 26 «Acquis з напрямку освіти і культури» визначено, що цілі освітньої політики наразі формує Резолюція Ради про стратегічну рамку європейського співробітництва у галузі освіти і навчання на шляху до Європейського освітнього простору та за його межами (2021–2030) [20]. У документі Європейський освітній простір позиціонується як концепт, що охоплює мету європейського співробітництва у галузі освіти і навчання з конкретними часовими рамками, систему управління цією співпрацею, систему моніторингу досягнення визначених цілей і показників, що є компасом для подальших політичних реформ для держав-членів ЄС [21, с. 7].

У 2020 році Європейська Комісія презентувала концепцію Європейського простору освіти до 2025 року, в якому визначено шість основних напрямів: якість освіти, інклюзивність і рівність, викладацька досконалість, цифрова трансформація, екологічний вимір та геополітичний підхід. Таким чином, освітня політика ЄС стала багатовимірним інструментом не лише соціального розвитку, а й формування ідентичності, зовнішньої політики та сталого майбутнього [22, р. 134].

Отже, еволюція освітньої політики Європейського Союзу пройшла шлях від повної відсутності правового регулювання до сформованої системи стратегічного управління, яка впливає на національні системи освіти через м'яке право, програмні ініціативи та механізми координації. Освіта сьогодні відіграє ключову роль у реалізації цілей ЄС, зокрема в аспектах демократизації, економічного розвитку, соціальної інклюзії та інтеграції.

Висновки. Еволюція освітньої політики в Європейському Союзі засвідчує поступову трансформацію цієї сфери від суто допоміжного напрямку інтеграції до важливого елементу стратегічного розвитку Союзу. Хоча освіта юридично залишається у сфері компетенції держав-членів, з моменту закріплення освітніх повноважень у Маастрихтському договорі 1992 року ЄС послідовно розширює свій вплив через політико-правові механізми м'якого права, програмні ініціативи та координацію на міждержавному рівні.

Завдяки ініціативам на кшталт програми Erasmus, стратегій «Освіта і навчання 2020» і «Освіта і навчання 2030», а також Болонського процесу, ЄС поступово сформував нормативну та інституційну базу для розвитку спільного європейського освітнього простору. Ці інструменти сприяли підвищенню мобільності студентів і викладачів, гармонізації систем вищої освіти, просуванню інклюзивності, цифрової трансформації та забезпеченню якісної освіти як ключової умови соціально-економічного зростання.

Окремої уваги заслуговує той факт, що освітня політика в ЄС набула багатовимірного характеру: окрім академічної складової, вона охоплює питання громадянської освіти,



міжкультурного діалогу, сталого розвитку, прав людини та протидії соціальній нерівності. У цьому контексті освіта дедалі більше виступає не лише як інструмент соціальної згуртованості, а і як чинник посилення геополітичного впливу ЄС.

Разом з тим, незважаючи на досягнення, залишаються проблеми, зокрема фрагментарність імплементації національними урядами спільних стратегічних орієнтирів, нерівномірність доступу до освітніх можливостей, складність узгодження культурно-національних особливостей із загальноєвропейськими пріоритетами. Вирішення цих викликів потребує подальшого вдосконалення механізмів координації між інституціями ЄС і державами-членами, посилення ролі освіти у формуванні цілісної європейської ідентичності та адаптації політики до глобальних трансформацій, зокрема цифрової революції й кліматичних змін.

Таким чином, освітня політика ЄС продовжує розвиватися як складова м'якої сили та інтеграційної стратегії, зберігаючи баланс між національним суверенітетом у сфері освіти та спільними європейськими цінностями й цілями.

Список використаних джерел:

1. Alexiadou N. The Europeanisation of Education Policy: Convergence and Divergence in Education and Training in Europe. *European Educational Research Journal*. 2007. Vol. 6(4). P. 93–104.
2. Громовенко К.В., Дехтяренко К.О. Освітня політика Європейського Союзу: витоки, традиції та перспективи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 348–353.
3. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини*. 2011. Вип. 28. С. 53–65.
4. Shaw J. The Interpretation of European Union Citizenship. *Modern Law Review*. 1998. Vol. 61(3). P. 293–317.
5. Колесник В. Ю. Становлення та розвиток політики Європейського Союзу у сфері освіти. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 1. С. 232–250.
6. Гуменюк І.В. Розвиток освітньої політики Європейського Союзу: інституційно-правовий вимір. К.: Наукова думка, 2016. 256 с.
7. Bache I., George S. Politics in the European Union. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 89–94.
8. Treaty on European Union (Maastricht). *Official Journal of the European Communities*. 1992. С 191.
9. European Commission. Education and Training 2020 Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training. Brussels, 2009. 32 p.
10. Бех І.Д., Кононенко В.П. Європейська інтеграція та освітня політика ЄС. К.: Освіта України, 2018. 194 с.
11. Мальська М.П., Качмар О.С. Європейський освітній простір: Болонський процес і Україна. Львів: Вид-во ЛНУ, 2021. 148 с.
12. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Brussels: ENQA, 2015. 40 p.
13. European Commission. The Copenhagen Process: Enhancing European Cooperation in Vocational Education and Training. Brussels: EC, 2004. 88 p.
14. Ковтун О.В. Європейська політика у сфері професійної освіти: сутність і перспективи. К.: Ін-т професійно-технічної освіти НАПН України, 2020. 112 с.
15. Локшина О. Політика Європейського Союзу у галузі освіти і навчання: цілі, пріоритети, ініціативи. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 4. С. 5–17.
16. Кремен В.Г., Лук'янова Л.Б. Освітня політика в умовах глобалізації: виклики для України. К.: Наукова думка, 2022. 176 с.



17. European Commission. Lifelong Learning: Policies and Strategies. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001. 102 p.
18. Шинкарук В.Д. Освітній простір ЄС: теоретичні засади формування. К.: НаУКМА, 2020. 234 с.
19. Craig P., De Búrca G. EU Law: Text, Cases, and Materials. Oxford University Press, 2020. 1175 p.
20. European Council. (2021b). Council Resolution on a new European agenda for adult learning 2021-2030. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32021G1214%2801%29> (дата звернення: 15.05.2025).
21. Локшина О. Європейський освітній простір як інтеграційна перспектива української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 2. С. 6–19.
22. European Commission. Communication on Achieving the European Education Area by 2025. COM(2020) 625 final. Brussels, 2020. 35 p.

